

ПЕРЕКЛАД ТА ПОШИРЕННЯ ЗНАТЬ: НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЛАТИНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті проаналізовано середньовічний переклад латиною філософських і наукових праць із сер. VI ст. по сер. XIII ст. та його значення в поширенні знань у Західній Європі як складова відповіді на одне з основних питань перекладознавства стосовно визначення впливу перекладів на читачів та на культури. Огляд побудовано навколо відповідей на чотири наступні питання: що перекладалося в середні віки у Західній Європі? з яких мов? ким? з якою метою?

У перекладознавства, як і у всякої самостійної наукової дисципліни, є завдання теоретичні та практичні. Теоретичні завдання полягають у покращенні розуміння явища перекладу шляхом: 1) визначення центральних його понять; 2) опису реальних перекладів та процесу перекладання; 3) пояснення, чому переклади саме такі, якими вони є, та 4) визначення впливу перекладів на читачів та на культури. Останнє завдання, за словами Дж. Голмса [1; 2], якому належить схема складових перекладознавства, загально визнана як фундаментальна основа організації наукової діяльності на теренах нашої дисципліни, покладається на орієнтоване на функцію дескриптивне перекладознавство, яке цікавиться не описом перекладів самих по собі, а описом їх функцій у сприймаючій соціокультурній ситуації. Це вивчення скоріше контекстів, ніж текстів. Більший наголос на ньому зміг би привести до розвитку такої царини як соціологія перекладу [1]. Практичною ж метою нашої дисципліни, очевидно, має бути поліпшення якості перекладів (і, отже, відносин між культурами) шляхом: 1) розробки методики викладання перекладу; 2) створення кращих допоміжних засобів для діяльності перекладача (словників, баз термінів тощо); 3) розробки шляхів оцінки якості перекладів; 4) роз'яснення нефахівцям питань, що пов'язані з перекладом. Виконання останнього завдання має покладатися на таку царину прикладного перекладознавства, як політика перекладу, яка має надавати кваліфіковані поради іншим у визначенні місця та ролі перекладачів, перекладів та процесу перекладу в суспільстві [1], у зв'язку з чим усвідомлення місця та ролі перекладу в історії культури видається нам надзвичайно актуальним, особливо з огляду на необхідність підвищення статусу перекладача в сучасному суспільстві. Основними історичними причинами перекладу літератури називають наступні: сприяння розвитку власної літератури, запозичення нових родів та жанрів літератури, збагачення національної мови, розповсюдження релігій, передача культурних цінностей, запозичення нових думок та поширення знань [3]. Широкомасштабного дослідження останньої функції перекладу (розповсюдження наукової думки), що є об'єктом нашого вивчення, за винятком колективної монографії "Translators through History" під редакцією Ж. Деліля і Ю. Вудзверт [3] та недавнього дослідження Монтгомері [4], не проводилися, хоча численні конкретні дослідження середньовічних перекладу та науки здійснювалися ще з XIX ст. (А. Журден, Г. Лібри, Б. Бонкомпаньї, Л. Торндайк, Ч.Г. Гескінс, В. Шварц, Д. Ліндберг, Ф. Ренер, М.-Т. д'Алверні, Р. Коупленд та інші) [5: 11]. Саме тому за мету ми собі поставили дослідити, як впливає переклад на поширення наукових та філософських знань, а предметом дослідження ми обрали середньовічний латинський переклад з сер. VI ст. по сер. XIII ст., коли при дворі кастильського короля Альфонса X створюються вже перші переклади наукових та філософських творів сучасною говіркою – "романсе". Матеріалом дослідження стали праці сучасних дослідників середньовічної науки та середньовічного перекладу, з одного боку, та висловлювання про переклад середньовічних перекладачів, подані ними в коментарях, передніх словах та листах, з іншого. Наш огляд побудовано навколо відповідей на чотири наступні питання: що перекладалося в середні віки в Західній Європі? з яких мов? ким? з якою метою? Відповідь на п'яте питання – яким чином ці переклади здійснювалися?

Що ж перекладалося в середні віки в Західній Європі? V ст. та перша половина VI ст. були часом так званого падіння Західної Римської імперії, коли із системи провінцій, зв'язаних одна з одною й підлеглих Риму, Західна Європа стає сукупністю незалежних германських держав, коли зростає відчуття доконечної потреби у збереженні античного спадку, адже коло освічених людей повсюди скорочується, а культурна традиція занепадає. Літературне життя ледве жевріє, якщо остаточно не загасає, в Іспанії та Галлії, і єдиними осередками латинської культури залишаються Африка та особливо Італія, де остготський король Теодорік (493-526 рр.) свідомо підтримує пам'ять про велич Риму. І саме тут в Італії в I пол. VI ст. роблять дві останні спроби зберегти античний спадок для духовного світу християнської Європи [6]. Ці спроби належать двом найповажнішим сановникам Теодоріка – Боетію та Кассіодору. І якщо "останній римлянин" Боетій підходив до освоєння античності як мислитель, що підбив своєрідний підсумок античним знанням, і ставив своєю головною метою зберегти для латинського світу доступ до грецької науки, бо грецьку на Заході вже стали забувати, а за античності мовою науки була переважно грека, то Кассіодор підходив як практик. І якщо перший думав про збереження ідей, то другий – про людей та книги. Щоб краще зрозуміти роль Боетія, як ланки, яка зв'язує дві епохи – античність, що гине, та середньовіччя, що народжується, слід звернутися до праці римського письменника Марціана Капелли (перша половина V ст. н. е.) "Про шлюб Філології та Меркурія" – енциклопедії семи "вільних мистецтв" (*artes liberalis*): граматики – як основи всіх інших знань; риторики – як мистецтва літературно висловлювати думки; діалектики – як мистецтва логічного міркування та його передачі в мові, а також арифметики, геометрії, астрономії та музики [7]. Боетій поставив своєю основною метою зберегти для

латинського світу доступ до грецької науки й малою його програмою став цикл перекладів та коментарів з усіх "семи дисциплін або мистецтв". Однак намічену програму через ранню трагічну смерть, яка може з певною часткою умовності сприйматися як межа, що відділяє пізню античність від раннього Середньовіччя [8], йому повністю здійснити не вдалося. Кассіодор у "Різному" виражає загальну значущість його перекладацької творчості в контексті тогочасного духовного життя: "... Завдяки твоїм перекладам італійці читають мюзиканта Піфагора і астронома Птолемея, сини Авзонії слухають знавця арифметики Нікомаха і геометра Евкліда, теолог Платон і логік Аристотель сперечаються між собою мовою Квірина; також і механіка Архімеда ти повернув сицилійцям у римській подобі. Хоч би які науки та мистецтва витворила силами своїх мужів красномовна Греція, від тебе одного Рим усе це прийняв своєю рідною мовою. Усіх їх ти зробив зрозумілими завдяки чудовим словам, прозорими – завдяки влучній мові..." (переклад В. Кондзьолки) [9].

Сучасний французький історик Ж. Ле Гофф писав, що в історії цивілізацій, як і в людському житті, дитинство має вирішальне значення, визначаючи майбутнє, а в період дитинства середньовічної цивілізації в V – IX ст. "зародилися устрій мислення та особливості чуттєвого сприйняття світу, свої проблеми та теми культури, які в майбутньому формували та наповнювали змістом структури середньовічної ментальності та почування" [10: 120-121]. Характер взаємодії цих структур визначали відношення, що склалися між християнством та поганською культурною спадщиною. Поганська література складала для християнського Середньовіччя надзвичайно нелегку проблему, принципове відношення до якої було визначено уже в V ст. Августином, котрий заявив, що християни мають скористатися давньою культурою, як євреї свого часу використали здобич, захоплену в єгиптян [11]. Така програма відкрила шлях запозиченням та перекладам з греко-римської культури в подальшому. І в XII ст. так само будуть пояснювати необхідність перекладів з арабської та гебрійської мов, що видно у фрагменті з книжки англійця Данієля Морлієвського "Філософія", який мандрував до Іспанії в пошуках знань: "Нехай ніхто не обурюється, якщо стосовно творення світу, я буду звертатися радше до тверджень поганських філософів, аніж до отців церкви. ... Оскільки наше звільнення від поневолення гріхом зображається символічно як звільнення ізраїльтян від їхніх єгипетських господарів, нам також наказано Господом взяти єгипетські посудини золота та срібла, що мали збагатити євреїв. Давайте ж тепер ... відберемо у поганських філософів їхню мудрість та красномовство. Давайте же пограбуємо невірних, щоб збагатитися рідкими книгами та отримати великий зиск з того для вірних" [12].

Тієї довгої ночі Середньовіччя, з V по VIII ст., світло випромінювали "вчені мужі-зачинателі середніх віків", які зберегли основне з античної культури, виклали його в доступній для середньовічної думки формі та надали йому необхідного християнського вигляду. З їхнього числа виділяються четверо: вже згаданий Боетій (480 – 524 рр.), якому Середньовіччя зобов'язане всім тим, що воно знало про Аристотеля та його логіку до середини XII ст., та тими концептуальними та вербальними категоріями, що лягли в основу схоластики; Кассіодор (480 – 573 рр.), котрий дав середньовічним людям основи латинської риторики та поставив завдання переписувати стародавні рукописи; Ісидор Севільський (560 – 636 рр.), спадок якого полягав переважно в "Етимології", що являє собою програму семи вільних мистецтв, науковий словник та впевненість, що світська культура необхідна для глибокого розуміння Священного писання; та Беда Достоповажний (673 – 735 рр.), який виклав теорію чотирьох значень Священного писання, що лягла в основу середньовічної біблійної екзегетики, та включив до кола інтересів християнської думки, завдяки екзегетиці та церковному літочисленню, астрономію та космографію [10: 120-121].

Кассіодор (бл. 487 – бл. 575 рр.), один із найбільших культурних діячів середньовічного Заходу, біля 540 року, коли стало зрозуміло, що його мрії про створення італо-готицької держави за римським зразком ілюзорні, оселяється у своєму калабрійському маєтку Віварій, де влаштовує гуртожиток монастирського типу. У Віварійському монастирі він займається збором рукописів античних авторів, залучає ченців до переписування книг, під його керівництвом та за його участі здійснюються численні переклади філософських та теологічних праць із греки латиною, а також історичної праці Йосифа Флавія "Іудейська давнина (I ст. н. е.) та "Проти Аптона" [13]. Кассіодор мав намір продовжити ту грандіозну програму збереження античного спадку, яку започаткував Боетій, а продовжуючи думки Августина, він стверджує, що світські науки продовжують розвивати те, що в зародку міститься у Святому Письмі, й тим самим це допомогло подолати подвійність у відношенні до світської та богословської літератури та дозволило Середньовіччю терпимо й навіть співчутливо відноситися до поганських письменників [14: 129]. Літературний спадок Кассіодора був містком з античності через самий темний період Середньовіччя до періоду відродження наук та відновлення літературної традиції в західноєвропейських країнах у XI – XIII ст. [14: 122]. Разом із Кассіодором та бенедиктинцями знання починає йти в монастир, і тим самим, природно, й тематика його, і трактування об'єктів приймають релігійний характер [15: 187]. А основною особливістю здійснених у Віварії перекладів є їхня анонімність [16: 498]. Найбільш знаним із перекладачів цього періоду був Діонісій Малий (бл. 500 – 540 рр.) [16: 498].

Найважливішим завданням перекладачів латиною за "темних віків" було підтримувати зв'язки із грецьким Сходом. Мовою церковних соборів, як і раніше, залишалася грека, й численні збірки протоколів соборів містять записи, що свідчать про інтенсивну перекладацьку роботу на цих теренах. У 649 р. в Римі було створено грецький монастир, призначений підтримувати зв'язки з Константинополем [16: 499]. Серед знамих перекладачів цих часів варто виділити Іоанна Скота Еріугену (бл. 810 – бл. 877 рр.), який переклав із греки латиною з отців грецької церкви Св. Григорія Нисського та Св. Єпифанія, а також Ареопажитику – твір, який він надзвичайно шанував – та "Амбігви" Св. Максима Сповідника [17], та Анастасія Бібліотекаря (бл. 800 – бл. 879), однієї з найзначніших фігур IX ст., якому була притаманна візантійська освіченість і який перекладав багато матеріалів для церковних соборів, що проходили в умовах зростання напруги у відносинах між Сходом та Заходом [16 : 498]. Анастасій сприяв поживленню греко-латинських літературних зв'язків та систематично

знайомив Захід із новою візантійською житійною літературою [14: 161] і з творами грецьких істориків, а його "Хронографія в трьох частинах" є зібранням матеріалів із всесвітньої історії з грецьких джерел [14: 161]. Переклад Еріугеною Псевдо-Діонісія Ареопажита (чотири статті та одинадцять послань, що були створені в Сирії в V ст. манерною грецькою мовою та являли собою спробу еkleктично поєднати ідеї неоплатоників та християн) латинською мовою мав великий вплив на схоластику та містику на Заході [18], адже філософія Ареопажитик є підвалинами всього візантійського світогляду, а Максим Сповідник (580 – 662), один із самих глибоких мислителів усього середньовіччя, став найближчим продовжувачем та систематизатором учення Діонісія Ареопажита [19: 76]. Таким чином, Еріугена важливий як один із тих, хто приніс грецьку мудрість, та як філософ, котрий намагався здійснити синтез західної та східної християнських культур та стверджував толерантність. А для історії культури слов'ян особливо є цікавим переклад Анастасієм історії про знаходження мощів Святого Климента, яку написав Кирило з Салонік, тобто просвітителю слов'ян і творцю слов'янської азбуки, в миру Костянтин Філософ. Наші знання про переклад слов'янською мовою Євангелії Кирилом та літургії – Мефодієм базуються на повідомленні Анастасія [20]. До IX ст. центрами грецьких студій були Равенна та Неаполь, які славилися своїми школами перекладачів. Равенна особливо виділялася як центр перекладу літургічних текстів [16: 498].

На кінець VIII ст. мусульманський світ створив блискучу цивілізацію з низкою шкіл та дослідницьких центрів у Багдаді, Басрі, на Сицилії та в Андалусії (Тоledo, Севілья). Завдяки відносинам із Візантією вони започатковують важливу програму перекладів арабською мовою з грецької філософії та природничих наук [21]. Ці переклади потім коментують визначні арабські вчені та мислителі Аверроес, Авіценна, Альгаззали, Альфарабі. А починаючи з XI ст., філософи та вчені з Західної Європи працюють та навчаються на мусульманському Сході й повертаються до рідних країв із перекладами латиною арабських версій праць грецьких філософів та арабських коментаторів до них. Під час хрестових походів Західна Європа встановлює інтелектуальні зв'язки з сирійськими арабами. Тоді ж із Сирії прийшло до Західної Європи кілька перекладів, і одним із перших перекладачів, що сприяв цим зв'язкам, був Стефан Антіохійський, який у 1127 році здійснив переклад медичних творів Алі бен-Аббаса, видатного арабського вченого X ст [22: 3]. Поміж європейців араби були відомі перш за все своєю передовою медициною. Цю важливу діяльність із перекладу медичних трактатів з арабської мови на латину започаткував Костянтин Африканець, який у кінці XI ст., після навчання в Північній Африці, оселившись на півдні Італії, перекладає переважно медичні трактати Галена (Псевдо-Галена). Також Костянтин перекладає Гіппократа, перекладає Алі бен-Аббаса та Абу Джафар Ахмеда. Працю Костянтина продовжив єпископ Альфан Салернський, який перекладав праці Піфагора, Платона, Аристотеля [23].

До XIII ст. грецька спільнота на Сицилії активно залучалася до адміністративного та релігійного перекладу, адже, незважаючи на врядування латиною, грецьке населення на острові складало, певне, переважну більшість. Саме тому Сицилія, яка до кінця XI ст. знаходилася під владою арабів, а вже потім перейшла у володіння до норманів, і де більша частина населення – спадкоємці давньої "Великої Греції" – володіли грекою, а при пануванні арабів зіткнулися й з арабською наукою, в XII ст. стає центром перекладацької діяльності з греки латиною [23: 275]. З перекладачів цієї групи відомі імена грека Генріха Аристиппа, архідиякона в Катанії (пом. 1162 р.), який переклав діалоги Платона "Федон" та "Менон", Євгенія Палермського, що присвятив себе математичним та астрономічним творам, і пізанця Бургундіона (бл. 1110 – 1193 рр.), який перекладав грецьких отців церкви (Іоанна Дамаскіна, Іоанна Златоуста) та грецьких медиків (Галена та багатьох інших грецьких авторів), якими широко користувалися вчені протягом щонайменше трьох століть [25: 41].

Проте більшість перекладів філософських та наукових праць з арабської латиною було здійснено в Іспанії та південній Франції. Систематично з арабської на латину починають перекладати на початку XII сторіччя, коли англієць Аделард Батський та Педро Альфонсі (іспанський єврей, що прийняв християнство – "конверсо") познайомили європейців із досягненнями арабської астрономії, а єпископ Михайло Тарагонський, замовляє переклади арабських наукових текстів латиною Гуго Сантальскому, можливо, щоб задовольнити попит французів [26: 553]. До Іспанії в пошуках знань приїздить низка вчених із різних країв, у їхньому числі Петро Високоповажний (пр. 1092 – 1156 рр.), абат із французького абатства Кльоні, який організує переклад Корану та низки інших релігійних арабських книг латиною, які знадобилися йому для спростування мусульманського віровчення, та англієць Роберт Кентський і слов'янин Германн Далматинський, яким Петро замовляє їх перекласти [26: 553; 27]. Цей переклад (1142-43 рр.) здійснює команда перекладачів, до складу якої, крім Роберта та Германна, входили мосараб (християнин із халіфату) Педро Толедський, власний нотаріус абата Петра та інформант араб Мухамет [27; 28]. Крім теологічних праць, Роберт та Германн перекладали трактати з астрономії та метеорології. Саме така схема співробітництва над перекладами між християнами та арабами стає основою унікального явища в історії перекладу – славнозвісної Толедської школи перекладачів з арабської мови [16: 498]. До числа ушлюблених толедських перекладачів наукових трактатів входять Домінік Гундісалві, Гуан Севільський, Педро Толедський, і, мабуть, найзнаменитіший із них, італієць Герард Кремонський (пр. 1114-87 рр.), який ще юнаком приїхав до Толедо в пошуках знань, зокрема "Альмагеста". Вони перекладали Аристотеля та його арабських коментаторів Аверроеса та Авіценну. Немало перекладачів працювали і за межами Толедо: Германн Далматинський, Платон Тіволійський, Аделард Батський, Рудольф із Брюгге, Майкл Скот. До переліку перекладів, які здійснив Герард Кремонський, його учні додали коротке слово, що є однією з нечисленних згадок про цю непересічну особистість. "... *Ото ж бо, щоб майстер Герард з Кремони не зник безслідно у мороці мовчання, щоб заслуги його не залишилися невизнані, і щоб у випадку зухвалої крадіжки чуже ім'я не прилітлось би до тих книжок, що він їх переклав (особливо ще й тому, що на жодній з них він своє ім'я не ставив), то всі труди, що майстер переклав – хай-то з діалектики, чи з геометрії, чи з астрономії, чи з філософії, чи з медицини, а також з інших наук – були дбайливо складені у реєстр його сподвижниками і*

наведені у кінці цього "Тегніюста", також переданого ним, на кирилиці переліку Галеном своїх творів у кінці цієї ж праці для того, щоб ті, кому їхні труди до смаку, могли б відшукати їх швидше та вірніше завдяки цьому списку. Хоча він зверхньо ставився до слави, хоч уникав похвали та марнославної пихи мирського, хоча він відмовлявся пов'язувати своє ім'я з тим, що вважав за істотне та значне, плоди його зусиль, що розповсюдилися світом, доводять запросто важливість його заслуг і роблять їх зрозумілими. ... З самого дитинства навчався він у центрах філософської освіти і пізнав усе те, що було відомо латинцям; але з любові до "Альмагесту", який серед латинян Герард взагалі не міг відшукати, відправився він до Толедо і там, побачивши велику кількість книг арабською з усіх наук і шкодуючи, що у латинян вони відсутні, вивчився арабській мові, щоб бути у змозі перекладати. Таким чином, поєднуючи як знання мови, так і наук ... він звернувся до літератури арабською, як мудрий муж, котрий, гуляючи зеленим ланом, плете вінок не з будь-яких квіток, а з найкращих, і у кінці свого життя він продовжував передавати латинському світу ... усі ті книги, які вважав за найкращі, з багатьох наук, настільки точно та просто, наскільки міг..." [16: 496].

Аристотеля та інших грецьких філософів стали в XII-XIII ст. вивчати в університетах (латинські версії перекладів з арабської). Розповсюдження праць Аристотеля в арабських шатах викликало значне невдоволення в ортодоксальних колах, і в низці основних центрів освіти його було заборонено як поганський вплив. Полеміка, що розгорнулася в XIII ст. в Паризькому університеті стосовно перекладу грецьких філософів з арабських джерел, викликала жорстке обговорення питань перекладу [29]. Невдоволення буквالیстськими перекладами досягає апогею в осудженні перекладу Роджером Беконом, який, виходячи з лексичних та термінологічних даних, у своїй праці "*Opus tertium*" визнає переклад взагалі справою непридатною, що, мабуть, є наслідком невдоволення вчених XIII ст. перекладами Аристотеля з арабської, у той час як інші філософи, зокрема Тома Аквінський, розмірковуючи над природою перекладу, розглядали його майже як мінову торгівлю, в якій треба платити справедливую ціну [30]. На спроби відхилити латинські тексти Аристотеля як недостовірні та перекручені прибічники вчення Аристотеля відповіли перекладами безпосередньо з греки з метою позбавити їх арабських доповнень [29: 424]. Найвизначнішими з цих перекладачів були в XII ст. Яків Венеційський (1125-50 рр.), якому належать переклад Аристотелієвих "Органону", "Фізики", "Метафізики" тощо, а в XIII ст. чернець-домініканець Гійом (Віллем) із Мюрбеке (1215-86 рр.), який на прохання Томи Аквінського переробив низку відомих перекладів Аристотеля та переклав на латину його "Політику" та "Поетику" (також відомі його переклади Прокла, Гіппократа, Галена та грецьких математиків), та Роберт Гроссет (1168 – 1253), єпископ Лінкольнський, який переклав "Никомахову етику", а також низку грецьких коментарів до Аристотеля. І справді, поява текстів, які було взято для перекладу безпосередньо з греки, викликала певний перегляд поточних підходів до перекладу, справа, що стала необхідною після Великого розколу церков 1054 року. Ось чому Тома Аквінський у передмові до свого твору "*Contra errors Graecorum*" ("*Проти помилок греків*") (1263 р.) звинувачує школу буквального перекладу в тому, що вони жертвують ясністю заради формальної відповідності й, таким чином, сприяють продовженню розколу. "... Отже, обов'язком доброго перекладача при перекладі матеріалів, що стосуються католицької віри, є притримуватися значення, змінюючи спосіб висловлювання у відповідності з конкретним характером мови, якою він здійснює переклад. Зрозуміло, поза всяким сумнівом, що, якщо щось, сказане латиною сухо, передати по-народному дохідливо, то вислів буде невідповідним, якщо переклад виконати слово в слово. Тим паче, отже, коли щось сказане однією мовою перекладається на іншу, таким чином, щоб передавати слово в слово, то немає в тому нічого дивовижного, якщо залишаться певні темні місця" [25: 43-44] (Переклад авторів – О.К., В.П.).

У результаті діяльності перекладачів, багато з яких не були професійними вченими, а дипломатами на службі королів та пап, науковий кругозір усіх, хто був пов'язаний із соборними школами, протягом всього XII ст. безперервно розширюється та збагачується. На початок XIII ст. було перекладено майже всі твори Аристотеля, причому часто разом із грецькими та арабськими коментарями, а також основні географічні, медичні, математичні та астрономічні праці грецької та арабської науки; й ученим XIII ст. належало вирішити питання, як узгодити ці нові дані, що їх було взято з поганських творів, із загальноновизнаними та непорушними істинами Святого Письма [23: 275-276].

Стосовно подальших досліджень середньовічного перекладу зауважимо, що все ще не створено соціальної історії середньовічної теорії перекладу в поняттях, скажімо, суспільних класів, економічних відносин, демографічних змін, гендеру тощо. Все ще не написано політичної історії середньовічного перекладу в поняттях зміни відносин між церквою й державою та вибудовуванням "особистості" на тлі цих відносин, чи в термінах загарбання та імперії в контексті війн та мирного співіснування й співробітництва латинського Заходу з мусульманським світом [12: 17] та Візантією. У вказаних напрямках ми бачимо подальшу п е р с п е к т и в у дослідження середньовічних перекладу та думок про нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Holmes J.S. The Name and Nature of Translation Studies // Holmes J.S. Translated Papers on Literary Translation and Translation Studies – Amsterdam: Rodopi, 1988. – P. 66-80.
2. Кальниченко О.А. Дж. Голмс про царину перекладознавчих досліджень в статті "The Name and Nature of Translation Studies" // Вестн. Междунар. Славян. ун-та – 2002. – Т. 5. – № 6. – С. 46-52.
3. Delisle J. and Woodsworth J. (eds.) Translators through History. – Amsterdam and Philadelphia: John Benlamins. – 1995. – 345 p.
4. Montgomery S.L. Science in Translation: Movements of Knowledge Through Culture and Time – Chicago: University of Chicago Press. – 2000. – 325 p.
5. Robinson, D. Translation and Empire. Postcolonial Theories Explained. – Manchester: St. Publishers. – 1997. – 142 p.

6. Аверинцев С.С., Гаспаров М.Л., Самарин Р.М. Латинская литература // История Всемирной Литературы – М.: Наука, 1984. – Т. II. – С. 441-458.
7. Соколов В.В. Средневековая философия. М.: Высшая школа, 1979. – 448 с.
8. Аверинцев С.С. Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от Античности к Средневековью // Из истории культуры Средних веков и Возрождения. – М.: Наука, 1976. – С. 17-64.
9. Cassiodori Variarum libri XII, Berolini, 1891. – Т. 1. – P. 45.
10. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М.: Прогресс, 1992. – 376 с.
11. Augustinus. De doctrina Christiana // Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche. – Manchester: St. Jerome Publishing. – 2002. – P. 31-34.
12. Robinson D. What is translation?: centrifugal theories, critical interventions. – Kent, Ohio: Kent State Univ. Press, 1997. – 219 p.
13. Семенов О.Е., Панасьев А.Н. История перевода. – К.: КГУ. – 1989. – 296 с.
14. Голенищев-Кутузов И.Н. Средневековая латинская литература Италии. – М.: Наука, 1972. – 308 с.
15. Шишмарев В.Ф. История итальянской литературы и итальянского языка. – Л., 1972. – 386 с.
16. Kelly L. G. Latin tradition // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / M. Baker (ed.). – London, New York: Routledge, 1998. – P. 495-505.
17. Хомяков М.Б. Иоанн Скотт Эриугена и рождение схоластики (предисловие к публикации) // Вопросы философии. – 2000. – № 1. – С. 142-146.
18. Бриллиантов А.И. Влияние Восточного богословия на Западное в произведениях Иоанна Скота Эриугены. – М.: Мартос, 1998. – 257 с.
19. Лосев А.Ф. Историческое значение Ареопагитик // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 71-82.
20. Петров А. Письмо Анастасия Библиотекаря (Новый источник по кирило-мефодиевскому вопросу) // Журнал Министерства народного просвещения. – Пб., 1893. – Ч. 285. – С. 186-193.
21. Кальниченко О.А. Переклад в арабському світі VII-XIII ст. // Вчені зап. ХГІ "Нар. укр. акад.". 2001. – Т. 7. – С. 384-394.
22. Charron S. Translation in the Scientific Renaissance of the Middle Ages // Delisle J., Lafond G. The History of Translation [CD-ROM] – Gatineau, QC: School of Translation and Interpretation, Univ. of Ottawa, 2003.
23. Памятники средневековой латинской литературы X – XII ст. / Отв. ред. М.Е. Грабарь-Пассек, М.Л. Гаспаров. – М.: Наука. – 1972. – 532 с.
24. Roshdi R. Palerme 1070 – 1492 Les traducteurs // Palerme 1070-1492. Mosap que de peuples, nation rebelle: la naissance /violente de l'identité sicilienne / H. Bresc, G. Bresc-Bautier (dir.) – Paris, Éditions Autrement, 1993. – P. 110-117.
25. Robinson D. Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche / Robinson D. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. – 337 p.
26. Pym A. Spanish tradition // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / M. Baker (ed.). – London, New York: Routledge, 1998. – P. 552-562.
27. Pym A. Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History. – Manchester: St. Jerome Publishing, 2000. – 265 p.
28. Foz C. La traduction-appropriation: le cas des traducteurs tolédans des 12e et 13e siècles // TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction. – 1988. – Vol. 1. – №. 2. – P. 59-64.
29. Kelly L.G. History of Translation // Concise History of the Language Sciences from the Sumerians to Cognitivists / Koerner E. F. K. (ed.). – New York: Pergamon, 1995. – P. 419-430.
30. Kelly L.G. The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West. – New York: St. Martin's Press, 1979. – 282 p.

Матеріал надійшов до редакції 24.04. 2007 р.

***Кальниченко А.А., Подминогин В.А. Перевод и распространение знаний:
на примере средневекового перевода на латынь.***

В статье анализируется средневековый перевод на латынь философских и научных трудов со сред. VI в. по сред. XIII в, а также его значение в распространении знаний в Западной Европе как составная часть ответа на один из основных вопросов переводоведения относительно определения влияния переводов на читателей и на культуры. Обзор построен вокруг ответов на четыре следующих вопроса: что переводилось в средние века в Западной Европе? с каких языков? кем? с какой целью?

Kal'nychenko O.A., Podminohyn V.O. Translation and Knowledge Dissemination: Medieval Latin Translation.

The study deals with the Medieval Latin translation of philosophical and scientific works from the middle 500's to the middle 1200's as well as its significance for knowledge dissemination and propagation in Western Europe as a component of tackling one of the fundamental questions of Translation Studies about determination of translation influences on readers and cultures. The survey is organized around four questions. What was translated? From which languages? By whom? With what intentions?